

CULTURĂ POLITICĂ ȘI INSTITUȚIONALĂ

COORDONATE ALE CULTURII POLITICE ARABE

JAWAD MOHAMAD

Résumé. *Le multiculturalisme qui caractérise les pays du troisième monde, parmi lesquelles l'Iraq, est considéré une permanente source de problèmes en diverses domaines de la société. Quand la culture se confonde avec l'identité commune, les liaisons entre l'individu et son groupe d'appartenance deviennent plus fortes (la nationalité, certaines catégories de la société etc.) et aussi l'imposition d'une autre culture, par tout moyen, surtout par la force, devient une cause de la dissolution de l'unité nationale.*

Depuis la fondation de l'état modern, en 1921, jusqu'à l'an 2003, la culture politique irakienne a joué un rôle important dans l'établissement de la structure du système politique et social, puisque l'Iraq a connu des événements dramatiques au longue de son histoire contemporaine, événements qui ont généré des conflits internes, aussi qu'externes.

Cet étude met en évidence les coordonnées et les cadres où, à l'époque contemporaine, la culture politique irakienne s'est formée et développée.

În general, cultura politică este constituită dintr-un ansamblu de atitudini intelectuale și de orientări manifestate de membrii unei societăți față de politică. Astfel de orientări pot fi *cognitive*, mai mult sau mai puțin exacte, *emoționale*, de ordinul angajării sau respingerii subiectelor politice, dar și *estimative* cu privire la subiectele politice. În alți termeni, cultura politică reprezintă o întreagă rețea de orientări, atitudini, convingeri și valori prin care indivizii se raportează la sistemul politic.

Toate aceste orientări și valori interacționează în mediul social, economic, politic și ideologic propriu lumii arabe. Desigur, cultura politică a elitei conducătoare diferă de aceea a maselor, după cum cultura politică din mediul rural diferă de aceea din mediul urban ori aceea a noilor generații de aceea a vârstnicilor etc.

În regimurile politice arabe puterea se concentrează la nivelul elitelor politice care, prin forța lor financiară, dar și prin liderii lor, președinți sau regi, domină majoritatea țărilor arabe. Desfășurarea procesului politic fără respectarea unor principii constituționale, democratice conduce însă la adoptarea deciziilor majore fără consultarea și participarea cetățenilor la actul politic¹.

¹ Thanaa Fuaad Abdulla, *Aldaula we Alqiua Alijtimia fi Ahwatan Alarabi* (Statul și forțele sociale în lumea arabă), ediția I, Beirut, Markaz Dirasat Alwahda Alarabie, 2000, p. 187.

Cultura politică arabă evoluează astfel în tensiunea dintre valorile tradiționale și religioase ale lumii arabe și valorile laice, moderne.

Studiul contradicțiilor dintre cele două influențe — *tradițională* și *modernă* — poate porni de la luările de poziție ideologice ale diverșilor gânditori arabi. În definitiv, miza confruntărilor ideologice din interiorul culturii politice arabe rezidă în încercarea de asimilare a unor elemente ale modernității occidentale în mediul islamic arab. Principalele curente ideologice arabe se bazează în mare măsură pe tradiție, unele încercând totuși să fie receptive și la unele inovații moderne. Astfel se explică orientările diferite ale țărilor arabe, în unele manifestându-se cu precădere curentul tradiționalist, iar în altele influența culturii politice moderne occidentale, dar adaptată lumii arabe. Exemplul cel mai elocvent în acest sens îl reprezintă încercarea de implementare a ideologiei liberale, care afirmă că societatea se dezvoltă mai repede dacă și atunci când puterea religioasă se separă de puterea civilă, că bunăstarea generală a societății depinde de libertatea fiecărui individ de a-și căuta propria bunăstare etc.

Printre cei mai importanți gânditori liberali arabi, amintim pe Ahmad Lutfy Alsaïd, Rifaa Rafia Altahtawy, Kairualdin Altunisy; alții sunt adepții curentului naționalist, care acceptă modernizarea dacă aceasta conservă specificul culturii arabe tradiționale: Saatea Alhusary, Constantin Zuraiq, Michel Aflaq.

Există și gânditori tradiționaliști care clamează necesitatea întoarcerii la valorile trecutului, specifice civilizației arabe islamice. În acest sens, există mai multe orientări, și anume: „Al-salafiin“ („fundamentaliștii“), care refuză în totalitate „sistemul modern“, cu regulile, instituțiile și ideologiile sale, cerând întoarcerea la islamul din timpul Profetului; curentul „fundamentalist moderat“, care acceptă din civilizația modernă tot ceea ce nu contrazice regulile islamului (specific perioadei kalifatelor).

Mai există un curent „fundamentalist“, orientat însă spre interior, care explozează sistemul de valori al civilizației islamice încercând să descopere puncte de legătură cu civilizația modernă și valorile sale. Un exemplu în acest sens este „Consiliul de consultanță“², numit de către unii adepți ai valorilor liberale.

În diversitatea curentelor ideologice care valorifică fie tradiția, fie modernitatea, s-au diferențiat mai multe grupuri de gânditori. Cei mai mulți dintre ei consideră tradiția drept criteriu ultim de judecată a realităților lumii arabe. Hassan Hanafy, de exemplu, a constatat că există trei tipuri de rezolvare a problemei create de contradicțiile dintre tradiție și modernitate, concretizate în trei orientări: *autarhia de patrimoniu*, *autarhia de modernizare* și *armonia dintre patrimoniu și modernizare*. La rândul său, Mohamed Emara le numește: „poziția revoluției față de tot ceea ce a fost moștenit, poziția stagnării (inflexibilității) tradiției și poziția fundamentalistilor moderați“³.

Pornind de la acest set conceptual, se pot studia orientările ideologice arabe, precum și modalitatea în care a fost tratată relația *tradiție* — *modernitate* în cadrul celor trei orientări ideologice principale:

² Mohamad Abid Aljabiry, *Ishkaliat Alkitab Alarabi Almuaser* (Problematica discursului arab contemporan), ediția I, Beirut, Markaz Dirasat Alwahda Alarabie, 2000, p. 16.

³ Haidar Ibrahim Ali, „Elim Alejitima we Alsiraa Alaideologi fi Alwatan Alarabi“ (Sociologia și lupta ideologică în țările arabe), în *Almustaqbal Alarabi*, nr. 78/1985, Beirut, p. 13.

I) *Orientarea liberală*, având drept exponenți pe Refaa Rafea Altahtawy, Kairualdin Altunisy, Ahmad Lutfy Alsaid, Brutus Albustani, Taha Hussain și alții.

II) *Orientarea naționalistă*, printre reprezentanți numărându-se: Saatea Alhussary, Michel Aflaq, Constantin Zuraiq ș.a.

III) *Orientarea islamică*, având ca susținători pe: Abdulrahman Alkawakiby, Jamalaldin Alafgany, Mohamad Abda, Rashid Rida, Hassan Albanaa, Said Kutub ș.a.

Aceste orientări, cu întreg conținutul lor, și-au pus amprenta asupra formării culturii politice arabe contemporane, asupra partidelor și mișcărilor politice, ca și asupra regimurilor politice actuale din lumea arabă.

Orientarea liberală

Această orientare se definește mai ales prin preocupările sale legate de prezent, acordând mai puțină atenție valorilor trecutului. Acest curent nu mai apelează la religie sau tradiție, însușindu-și definiția laică a statului, cu accent pe principiul separării puterilor în stat.

Desigur, putem susține, precum Mohamed Charfi, că statul musulman a avut deopotrivă un caracter politic și unul religios, începând cu primul califat. Se poate insista la un mod și mai general asupra faptului că, în esență, cultura islamică nu era împietrită, că a conținut chiar dezvoltarea unei tradiții raționaliste, inspirată foarte devreme de către Averroes (Ibn Roschd), și Ibn Khadoun, fondatorul sociologiei pozitive⁴.

Orientarea liberală nu acceptă în același timp dublul înțeles al islamului, așa cum s-a perpetuat, ca religie și ca sistem de viață care să domine dimensiunea politică a culturii arabe. Din punct de vedere social, sunt valorificate principiile revoluției burgheze, libertatea, egalitatea în drepturi (cu o atenție specială acordată drepturilor femeilor). Din punct de vedere economic, acest curent preconizează eliminarea tuturor îngrădirilor tradiționale, pentru a da frâu liber dezvoltării în „orizontul capitalismului“. Din punct de vedere ideologic, este însușită doctrina umanistă, așa cum s-a manifestat aceasta în Europa perioadei iluministe, caracterizată prin mai multă permisivitate în raport cu restricțiile de tot felul impuse individului, minorităților, societății în ansamblul ei⁵.

Pornind de la aceste premise, cel mai importantat țel pe care și l-au propus gânditorii liberali arabi a devenit dezvoltarea unui stat național modern, după exemplul european, deși Europa a dominat în trecut țările arabe și musulmane prin forță, lovind puternic în epicentrul civilizației arabe islamice, mai „tânără“ cu aproximativ șase sute de ani decât cea creștină, unde lupta interioară între dorința de menținere a tradițiilor religioase și nevoia de adaptare la condițiile lumii moderne a generat adesea dezechilibre⁶.

⁴ Guy Hermet, *Cultură și democrație*, traducere din franceză de Claudiu Soare, Târgoviște, Pandora-M, 2002, p. 99.

⁵ Amir Iskandar, „Mauqaf min Alturaath am min Alsiraa Alijtimai“ (Poziția față de patrimoniu sau față de lupta socială), în *Almanar*, Paris, nr.7/1985, p. 104.

⁶ Abed Alilah Belqiz, Radwan Alsaid, *Alizma Alsiasie Alarabie* (Criza politică arabă), ediția I, Damasc, Dar Alfikr, 2000, p. 56.

Unul dintre cei mai cunoscuți adepți ai gândirii liberale arabe a fost Ahmed Lofti Alsaid (născut în 1872, în Egipt), absolvent al Facultății de Drept (1894) din Cairo, care s-a remarcat prin ideile sale reformiste, devenind unul dintre conducătorii mișcării iluministe arabe, cu o importantă influență asupra culturii egiptene din secolul al XX-lea. La *Conferința de pace* de la Versailles, împreună cu ceilalți membri ai delegației țării sale, el a cerut independența Egiptului.

Un alt reprezentant al orientării liberale arabe a fost Rifai Rafie Thtaui (1801-1873), care a devenit liderul revoluției științifice din Egipt în timpul conducerii lui Mohamad Ali. A tradus numeroase cărți, între care cel mai mult s-a concentrat asupra Constituției Franței, pe care și-a dorit-o model pentru țara sa.

Tunisianul Kheiruddin Pasha (1820-1889), născut într-un sat din Munții Caucaz, a devenit unul dintre simbolurile reformei din Tunisia, iar în 1873 a ajuns primul-ministru al acestei țări. A militat permanent pentru aplicarea principiilor liberale.

Orientarea liberală arabă s-a concentrat în principal asupra construirii unei societăți bazate pe mai multe elemente, considerate esențiale, și anume democrația parlamentară, adoptarea unei constituții adecvate și participarea populației la viața politică, crearea unei societăți civile prin partide, syndicate, organizații, mișcări sociale, culturale și politice, în care poporul să fie sursa puterii legitime, a libertății, inițiativei individuale și dezvoltării sistemului politic în scopul atragerii elitelor culturale cu deschidere spre Vest⁷.

Această orientare, în forma ei occidentală, tinde să exagereze virtuțile pieței libere, generând situații de injustiție socială. În același timp, se constată o accentuare a tendinței prooccidentale și în domeniul cultural, prin pătrunderea unor curente noi⁸.

Pe aceste baze s-a elaborat programul orientării liberale, în încercarea de a combina cât mai firesc posibil modernismul vestic cu tendințele tradiționale ale culturii arabe. S-au înființat, astfel, mai multe mișcări și partide politice, după modelul democrației practicate în țările occidentale, model care și-a dovedit superioritatea asigurând șansele dezvoltării societăților în care s-au manifestat. Primele contacte cu aceste modele le-au avut, în special, tinerii arabi care au studiat în Europa, începând cu secolul al XIX-lea, răspândind ulterior noile cunoștințe în învățământ. Astfel s-au întărit legăturile dintre europeni și arabi, fapt care a generat mișcări reformiste în cadrul anumitor grupuri culturale ai căror reprezentanți, care au încercat să explice importanța introducerii acestor idei occidentale în politica arabă, au fost: Rafa Altahtawy, Kairaldin Altunisy, Brutus Albustani, Ahmad Lufti Alsaid, Taha Hussain și alții.

Altahtawy este considerat unul dintre „misionarii” ideologiei liberale din Orient, care a suportat de-a lungul timpului consecințele unei guvernări totalitare. El a fost cel care a așezat piatra de temelie a acestui nou curent de gândire, îndemnând poporul să adopte o atitudine politică pragmatică. Cu toate că nu

⁷ Halim Barakat, *Almuchtama Alarabi fi Alqarn Alashrin* (Societatea arabă în secolul XX), ediția I, Beirut, Markaz Dirasat Alwahda Alarabie, 2000, p. 565.

⁸ *Ibidem*.

aproba modul de guvernare al conducătorului Egiptului din acea perioadă (Mohamad Ali Pasha), care aplica modelul conducerii unice, cei doi au menținut bune relații, bazate pe respect reciproc. Acest inițiator al gândirii liberale arabe a fost interesat de politica franceză, sesizând că aceasta se baza pe două elemente esențiale: *libertatea* și *bunăstarea generală*. El s-a concentrat asupra acestei idei în scopul dezvoltării viziunii moderne despre stat, atât a populației, cât și a celor care conduc, și a încercat să găsească metodele prin care poporul să poată fi convins că statul din perioadele anterioare nu își îndeplinea această menire. El considera că astfel s-ar putea atenua diversele disensiuni interne, concentrând energiile asupra pericolului extern. Înțelegând că interesul general aparține majorității populației și este strâns legat de menținerea stabilității interne și prevenirea confruntărilor cu pericolele din exterior, a concluzionat că statul poate deveni instrumentul de realizare a bunăstării generale în condițiile asigurării libertății⁹.

În încercarea de a aduce liberalismul occidental în concordanță cu stilul lumii arabe și de a-l pune în practică, lui Altahtawy i s-au alăturat și alți adepți, unul dintre aceștia fiind Kairualdin Altunisy, pe atunci primul-ministru al Tunisiei, care, în urma călătoriilor sale prin țările europene (1867), a fost impresionat de efectul produs de acest sistem politic, bazat pe constituție, pe înlăturarea dictaturii și pe existența unor legi bine definite, care să sprijine libertatea și să stimuleze creșterea economică.

În urma acestor experiențe¹⁰, Altunisy a stabilit următoarele condiții ce puteau conduce la crearea unui stat modern, bazat pe legi și instituții adecvate¹¹:

- în nici un caz să nu se mai permită acapararea puterii de către o singură persoană;

- conducătorii trebuie să se supună rigorilor legilor, împreună cu poporul, și să accepte colaborarea (prin schimbul de opinii) cu opoziția, insistând asupra consultărilor proprii unui stat constituțional;

- asigurarea respectării libertăților cetățenilor în țara lor.

Opinii asemănătoare cu cele ale lui Altahtawy și Altunisy au fost exprimate și de alți înaintași (Ahmad Lufti Alsaid, Taha Hussain etc.), care au studiat în străinătate sau în școlile misionare, mai cu seamă la Universitatea Americană din Beirut, din Cairo, sau la Universitatea lui Iisus din Beirut. Toți aceștia au avut o concepție comună cu privire la punctele slabe ale lumii musulmane arabe, considerând că pentru a ajuta această societate să-și recapete puterea de altădată strategia prioritară o constituie promovarea și dezvoltarea științei și tehnologiei.

Acest tip de organizare a fost „motorul” evoluției Vestului, esențial pentru dezvoltarea oricărei țări, iar în cazul lumii islamice nu ar contraveni regulilor religioase și nu ar prezenta riscul ca, lumea musulmană să se îndepărteze de principiile pe care s-a clădit.

Cu preponderență în perioada ocupației otomane au apărut numeroase orientări, mișcări, partide politice, care au elaborat programe politice liberale: Parti-

⁹ Abed Alilah Belqiz, Radhwan Alsaid, *op. cit.* p. 17-118.

¹⁰ Halim Barakat, *op. cit.*, p. 822.

¹¹ Hashim Hikmet, *Aldemocratie we Ishkaliet Althaqafe Alsiasie fi Alwatan Alarabi* (Democrația și problematica culturii politice în țările arabe), Bagdad, Matbaat Wizaret Altaalim Alali, 2002, p. 100.

dul Alwafd din Egipt, Partidul Alistqlal din Maroc, alături de adunări, asociații culturale și sociale.

Preluarea modelului vestic în gândirea și practica politică din țările arabe a constituit baza procesului de transformare socială, a cărei problematică a generat numeroase analize, studii, bazate pe controversele dintre sistemul tradițional și cel modern.

S-a încercat un transfer global al orientărilor cu originea în ideologia preluată din doctrinele vest-europene în societatea islamică, fără a se lua în considerare condițiile politice, economice, sociale specifice, precum și posibila reacție la tot ceea ce diferea de principiile aplicate de-a lungul timpului. De asemenea, nu s-a studiat cu atenție nici proveniența ideilor, ori a celor care le susțineau, ceea ce a contribuit la o aplicare inadecvată și la adâncirea unor conflicte, ducând la situații de criză, ce aveau la bază neconcordanța dintre valorile autohtone și cele introduse „artificial“. Astfel, efectele s-au simțit pregnant în cadrul elitelor, unde s-a manifestat o diviziune culturală între cei care își exprimau convingerile preluate din cultura europeană și adepții culturii arabo-islamice tradiționale.

Întregul mod de viață al societății a fost marcat de schimbările provocate de noile inovații ideologice, atât în mediul rural (ori al beduinilor), cât și în cartierele moderne ale marilor orașe¹².

Orientarea naționalistă

Din realitatea complexă a lumii arabe s-a născut ideologia care a dat conținut specific orientării naționaliste arabe. Adepții acestui curent, însuflețiți de un puternic sentiment național, au elaborat studii documentate istoric, au realizat numeroase cercetări prin care dovedeau unicitatea arabilor, separați totuși de granițe, de-a lungul timpului, impuse de condițiile istorice. Aceștia îndemneau la unificarea țărilor arabe, la eliberarea de sub ocupația străină și la concentrarea eforturilor către dezvoltarea economică odată cu păstrarea identității naționale¹³.

Termenul de „națiune“ a apărut pentru prima dată în limba arabă în discursul lui Alsharif Alhussain, în anul 1916, și apoi s-a răspândit peste tot, având semnificația de apartenență națională la integritatea statului. Acest termen a apărut și în presa turcă din prima jumătate a secolului al XIX-lea, în articolele unor intelectuali turci¹⁴.

Discursul-manifest al lui Alsharif Alhussain, din iunie 1916, a rămas totuși prima din cele zece declarații care au fost publicate în ziarul *Alqibla* — adevărata *porta-voce* a revoluției arabe. Această chemare este considerată de unii intelectuali arabi drept „piatra de temelie“ a ideologiei naționaliste arabe, cu îndemnul la înlăturarea „turcizării“, revenirea deplină la identitatea arabă și la islam, față de care popoarele arabe au cea mai mare prețuire, și la lupta de eliberare de sub

¹² Mohamed Abid Aljabri, *Almashruh Alnahdawi Alarabi — Muragea Nakdia* (Proiectul dezvoltării arabe — o analiză critică), ediția I, Beirut, Markaz Dirasat Alwahda Alarabie, 2001, p. 124.

¹³ Ahmad Sidqy Aldajani, *Mulahadat haule Nashat Alfikr Alkaomi Alarabi we Tatawr Kitab Alkawmie Alarbie fi Alfikr we Almumarasa* (Naționalismul arab între ideologie și practică), ediția II, Beirut, Markaz Dirasat Alwahda Alarabie, 1980, p. 308.

¹⁴ *Ibidem*, p. 309.

orice ocupație străină, care aduce numai suferință (deportări, crime, umilințe, expunerea țărilor la pericolul implicării în primul război mondial etc.)¹⁵.

Prima declarație a lui Alsharif Hussain s-a constituit într-un manifest împotriva politicii de acceptare a puternicei influențe turcești: „...turcii au supus arabii și limba lor la o mare suferință încercând să ucidă această limbă, în toate guvernele otomane, prin interzicerea ei în școli, tribunale și instituții. Acest lucru a fost întâmpinat cu o mare rezistență, din partea delegației arabe, ceea ce nu trebuie ascuns ori ignorat, căci uciderea limbii arabe înseamnă uciderea islamului însuși, care în realitate este o religie arabă”¹⁶. (Coranul fiind scris în cea mai elevată limbă arabă).

Astfel, orientarea naționalistă arabă a fost cultivată la început de numeroși intelectuali arabi însuflețiți de un patriotism înfocat. Ulterior, au apărut și partidele naționaliste, printre care: *Mișcarea Naționaliștilor Arabi*, *Curentul Nasirit* și *Partidul Baas Arab Socialist* (în anul 1947), iar cei mai importanți reprezentanți ai gândirii naționaliste au fost Saatea Alhussary, Michel Aflaq, Constantin Zuraiq, Edmond Rabat, Zaky Alarsuzy și alții.

Saatea Alhussary este considerat de către cei mai mulți intelectuali arabi drept „izvorul gândirii”, inițiatorul naționalismului și al unirii arabe¹⁷. Crescut la curtea Imperiului Otoman, deținând diverse poziții importante în perioada sultanului Abdul Hamid II, după căderea căruia a fost deportat în Siria, a devenit unul dintre fondatorii orientării naționaliste arabe din secolul al XX-lea.

În viziunea sa despre națiune, Alhussary depășește granițele apărute pe teritoriul vechi al lumii arabe divizate și încearcă, pentru început, să unească toți arabii printr-o legătură spirituală. Deplângând starea precară în care se afla în vremea sa chiar și ideea de națiune, el încerca să descopere o „țară” în care să se poată aduna, într-un fel anume, toți arabii. Astfel se creau premisele apariției unui nou tip de naționalism, cu caracter global, care se situa deasupra tuturor ideilor naționaliste particulare existente¹⁸. Naționalist ardent, Saata Alhussary preconiza crearea unui stat național arab care să se situeze deasupra tuturor statelor arabe existente, într-o formă sau alta, la timpul său, deasupra tuturor națiunilor care se conturaseră, divizând lumea arabă. El face diferența între interesele naționale *globale* ale lumii arabe și interesele statale *individuale*, considerând strategic a se acorda o mai mare atenție celor dintâi. Alhussary sublinia: „...naționalitatea la nivelul lumii arabe nu este aceeași cu cea la scara vreuneia dintre țările arabe, ci diferă de aceasta într-un mod evident, ceea ce impune cu necesitate plasarea intereselor întregii lumi arabe adevărate mai presus de cele particulare ale unei țări arabe, și trebuie să ducem lupta pentru rezolvarea intereselor acelei țări unite, pe care o dorim, pe lângă interesele celor existente ...”¹⁹.

¹⁵ Mustafa Abdul Qadir Alnajar, „Fikr Althawra Alarabia Liam 1916 we Istqlal Alarab” (Ideologia revoluției arabe în anul 1916 și independența arabă), în *Almustaqbal Alarabi*, nr. 81/1985, Beirut.

¹⁶ *Ibidem*, p. 143-144.

¹⁷ Wamid Omar Nadmi, „Fikr Saate Alhussary Alkawmi” (Ideologia naționalistă a lui Saata Alhussary), în *Almustaqbal Alarabi*, nr. 81/1985, Beirut, p. 148.

¹⁸ Saata Alhussary, *Abhath Muhtare fi Alkawmie Alarabie* (Studii asupra națiunii arabe), Beirut, Markaz Dirasat Alwahda Alarabie, 1985, p. 24.

¹⁹ Jihad Taqi Sadiq, *Alfikr Alsiasi Alarabi-Alislami* (Gândirea politică arabo-islamică), ediția I, Bagdad, Matbaat Uizarat Altalim, p. 343.

Importanța revenirii la marea națiune arabă este subliniată în mod sistematic în discursurile lui Saate Alhussary, cu intenția de a insufla încrederea în posibilitatea realizării acestui ideal, ceea ce, în viziunea sa, presupune „... să faci tot ceea ce este necesar pentru acest crez, să-ți manifesti devotamentul pentru a-ți servi națiunea și să participi activ la dezvoltarea ei pentru a atinge cele mai înalte trepte ale puterii, în toate domeniile — știință, cultură, economie, în domeniul social și politic”²⁰. Unirea arabă, în concepția ideologică a lui Alhussary, reprezintă scopul principal pentru rezolvarea celor mai importante probleme ale societății (considerate de el a fi supreme), iar în fruntea acestora a plasat democrația, dezvoltarea unei culturi democratice, practicate în instituții democratice. Acest militant, convins de renașterea lumii arabe, a avertizat că, fără realizarea marii uniri, toate scopurile propuse rămân imposibil de realizat, ca o construcție pe fundații șubrede, care nu rezistă provocărilor vremurilor²¹.

Realizarea unirii arabe, așa cum o vede Alhussary, este legată în primul rând de ceea ce definește un popor, limba și cultura sa. Acestea reprezintă elementele de bază, ce au un rol determinant în intenția de realizare a unirii, lucru ce a fost sesizat și transmis de către autor într-o scrisoare adresată lui Taha Hussain, în anul 1938, și în care menționează: „... asigurați-vă de unificarea culturii și eu garantez pentru voi restul necesar pentru unire ...”²².

În aceeași perioadă, dar și ulterior, s-au mai remarcat, alături de Alhussary, și alți reprezentanți luminați ai acestei ideologii, având păreri asemănătoare și militând pentru unirea arabilor într-o singură mare națiune. Un exemplu în acest sens a fost și Michel Aflaq (sirian, creștin, el s-a numărat printre fondatorii Partidului Baas Arab Socialist, în 1947 devenind secretar general; a fost, însă, contestat de o mare parte dintre arabi, datorită sprijinului acordat dictatorului irakian, Saddam Hussein). În concepția sa, națiunea trebuie înțeleasă ca o realitate vie care trebuie studiată în întreaga complexitate ce o caracterizează, departe de orice fanatism și discriminare²³. Pe lângă ceea ce s-a spus anterior cu privire la această temă, Michel Aflaq a adus un suflu nou, în analizele privind esența naționalismului și a conceptului de națiune arabă — în întreaga sa dimensiune umană și istorică — încercând să îl plaseze într-un cadru internațional. El a respins teoriile conform cărora națiunea arabă a supus alte popoare, așa cum au procedat alte națiuni, mai ales cele vestice. A realizat câteva studii comparative care evidențiau diferența dintre modul în care națiunile occidentale, prin colonizări, și-au satisfăcut interesele economice și politice, au supus persecuțiilor și opresiunii numeroare popoare, fapte de care țările arabe nu pot fi acuzate²⁴. La întrebarea dacă în lumea arabă a existat tendința de a cotorpi teritorii ce nu-i aparțin, de a agresa alte națiuni, răspunsul lui Michel Aflaq a fost că „arabii nu vor decât să

²⁰ *Ibidem*, p. 343.

²¹ Wamid Omar Nadmy, *op. cit.*, p. 155.

²² Khairyia Kasma, „Masr fi Kitabat Saate Alhussary Alkawmie” (Egiptul în scrierile naționaliste ale lui Alhussary), în *Almustaqbal Alarabi*, nr. 7/1979, Beirut, p. 129.

²³ Michel Aflaq, *Maarakat Almasir Alwahid* (Lupta unicului destin), ediția a VII-a, Bagdad, Almuasasa Alarabia lilnashr, 1975, p. 143-144.

²⁴ Michel Aflaq, *Fi Saabil Albath* (Totul pentru Bath), Bagdad, Maktab Althakafa we Alealam, 1956, p. 140.

reuşească să fie uniţi între graniţele lor şi liberi de orice presiune străină asupra lor ...²⁵, iar „ideologia se naşte din gândirea fiecărui individ al naţiunii respective, ceea ce îi poate conferi dreptul celui care poate vorbi în numele tuturor ...²⁶. De aici decurge importanţa naţionalităţii şi îndreptăţirea aspiraţiilor către realizarea unirii şi a independenţei. Referindu-se la acest subiect arzător, M. Aflaq afirma că idealul unirii nu presupune în primul rând o creştere cantitativă (a numărului populaţiei, a teritoriului, de asemenea importante), ci o unificare de natură culturală şi ideologică. Ca urmare, în concepţia lui, naţiunea nu riscă să dispară prin reducerea numărului populaţiei, ci prin distrugerea spiritualităţii ei, a aspiraţiilor comune, care îi unesc pe reprezentanţii ei. Aşadar, numărul nu reprezintă factorul determinant pentru viitorul unei societăţi, ci ideologia, care „se naşte din gândirea fiecărui individ al naţiunii respective, care îi conferă dreptul aceluia care poate vorbi în numele tuturor“²⁷.

După Michel Aflaq, nereuşitele curentului naţionalist sunt cauzate, alături de intervenţiile politice exterioare, de îndepărtarea poporului de la traiectoria ideologică fundamentală, de nerespectarea dimensiunii naţionale juste a acestui curent. Cu toate acestea, ideologia lui Michel Aflaq este considerată punctul de plecare pentru înfiinţarea *Partidului Baas Arab Socialist*, care este perceput ca o continuare a ideologiei de la care a pornit ca fondator al partidului²⁸.

Punctele de vedere ale lui Aflaq şi Alhussary nu au fost singulare în dezvoltarea ideologiei naţionaliste, lor alăturându-li-se şi alţi gânditori naţionalişti (fiecare aducând partea sa de noutate şi contribuind la dezvoltarea acestui curent), cum ar fi Edmond Rabat şi Constantin Zuraik (născut în 1909, în Damask, într-o familie ortodoxă, a studiat la Universitatea Americană din Beirut, obţinând doctoratul în Briston, S.U.A., în 1930; a lucrat în domeniul academic şi în diplomatie, devenind reprezentant al Siriei la Consiliul de Securitate, după cel de-al doilea război mondial). Zuraik a întărit legăturile cu grupul de naţionalişti, de la care a adoptat o serie de concepte (cele mai importante fiind: civilizaţia, raţionalismul şi naţionalismul) în scrierile sale, care i-au oferit un caracter distinctiv.

Cei care au preluat concepţii din ideologia europeană, iniţiatori ai gândirii şi culturii vestice pe teritoriul arab, au avut la bază idei laice ale căror caracteristici au fost considerate de o importanţă fundamentală pentru mişcările naţionaliste pe care le sprijineau²⁹.

La aceştia se adaugă şi Zaki Alarsuzi, care a conceput lumea arabă ca un „organism viu“, care posedă toate condiţiile necesare dezvoltării rapide şi armonioase bazate pe resursele bogate şi pe moştenirea istorică, având ca liant relaţiile de fraternitate şi valorile spirituale comune³⁰.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Ibidem*, p. 156.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ Waleed Kaziha, *Dirase Tahlilie fi Alfikr Alkawmi we Tataur Alharake Alkawmie Alarabie* (Studii de analiză a ideologiei naţionaliste şi dezvoltarea mişcării naţionaliste arabe), Bagdad, Almuasasa Alarabia lilnashr, 1986, p. 26.

²⁹ Saeed Alalawy, „Altakhaufat Alsiasia alhaditha“ (Termeni politici contemporani), în *Almustaqbal Alarabi*, nr. 92/1986, Beirut, p. 19-20.

³⁰ Hashim Hikmat, *op. cit.*, p. 72.

Z. Alarsuzi își fundamenta concepția pe ideea pregătirii lumii arabe pentru „marea revoluție“, iar acest lucru necesita existența unui partid conducător naționalist charismatic, care să dobândească succes în această misiune³¹.

Orientările gânditorilor naționaliști, viziunea fiecăruia dintre ei privind națiunea și metodele de conducere a ei, alături de concentrarea fiecărei orientări asupra unui element primordial în realizarea idealului național, au nuanțat și îmbogățit acest curent.

Astfel, Saata Alhusary, care s-a concentrat asupra limbii și culturii în realizarea unificării, s-a alăturat lui Constantin Zuraik și Edmond Rabat, care au ple-dat pentru preluarea din modelul european a exemplului țărilor puternice care își prețuiesc identitatea națională, precum și lui Michel Aflaq, împreună cu Zaki Alarsuzi, în chemarea lor la o conducere militantă activă, care să poată realiza unificarea arabilor. Ei subliniau de asemenea necesitatea alegerii unor lideri care să conducă spre binele poporului, în ciuda divergențelor ideologice.

Mesajele care chemau la unificare se axau pe nevoia stringentă de a salva lumea arabă de la diversele pericole și provocări cu care se confrunta, de a ieși din „starea de eșec“ și de a reuși să pună bazele unei dezvoltări sociale solide³².

Aceste idei au ca fundament anumite coordonate politice, legate de realizarea unirii, dintre care cele mai importante sunt³³:

Apartenența națională — analizează realitatea existenței unei națiuni arabe unice, enumeră elemente ale existenței ei și demonstrează legătura dintre spațiul arab și cel islamic, în concordanță cu relația dintre naționalismul la nivel de țară și naționalismul la nivelul întregii lumi arabe, legăturile dintre naționalitate, securitate și statutul minorităților;

Eliberarea poporului arab de sub orice dominație străină — ceea ce presupune studierea zonelor ocupate și a căilor celor mai potrivite de eliberare;

Dimensiunea unională — se referă la necesitatea unificării țărilor arabe, după lunga perioadă de divizare, analizând cauzele divizării și insistând asupra importanței unificării prin mijloace adecvate;

Coordonata socială — examinează necesitatea dezvoltării și cauzele înăpoyerii (pe plan intern și extern), căile de atingere a acestor scopuri, contradicțiile din societate și mișcările culturale și ideologice;

Coordonata actuală — se referă la efectele provocărilor contemporane, studiază situația din țările arabe raportată la restul lumii, aduce în discuție impactul lumii moderne asupra lumii arabe, stabilește interesele și influențele din spațiul arab, comentează mesajul civilizației arabe către lume și contribuția ei la patrimoniul cultural mondial.

Orientarea islamică

„... Islamul este mai mult decât o religie. Este și a fost de la bun început o întreagă civilizație, un întreg sistem social, stabilind în detaliu norme de conduită sub toate aspectele vieții...“³⁴. În aceste condiții a avut loc formarea curentului

³¹ Saeed Alawy, *loc. cit.*, p. 19.

³² Hashim Hikmat, *op. cit.*, p. 7.

³³ Ahmad Sydqy Aldijani, *op. cit.*, p. 312.

³⁴ Cristina Vasiloiu, „Fundamentalismul Islamic. Originea unui conflict“, în *Sfera Politicii*, nr. 53/1997, București, p. 5.

islamic, care a urmărit instaurarea unui stat islamic considerat a fi însuși sensul experienței istorice a națiunii — o continuare a concepțiilor începuturilor, din perioada profetului Mohamad, apoi a celor patru Califate care i-au urmat.

„Istoria religioasă și istoria universală nu cunosc un exemplu asemănător demersului întreprins de Mohamed. Cucerirea orașului Mecca și întemeierea unui stat teocratic demonstrează că geniul politic al Profetului nu era mai prejos de geniul său religios. Este adevărat că împrejurările, în primul rând contradicțiile oligarhiei meccane, i-au fost favorabile. Dar ele nu pot explica nici teologia, nici opera de predicăție și succesul lui Mohamed, nici perenitatea realizării sale: islamul și teocrația musulmană”³⁵.

Spre deosebire de statele occidentale moderne, care au „importat” experiențe diverse, modelul statului islamic, în concepția gânditorilor arabi, trebuie să aibă la bază interpretarea textelor islamice referitoare la modalitățile benefice de organizare și conducere statală, reînvierea înțeleșurilor politico-religioase și adaptarea lor la noile condiții, care să reprezinte reconstrucția statului islamic. Reprezentantii acestei orientări considerau ca necesară specificarea diferențelor dintre statul islamic și cel religios (teocratic), din Europa creștină a Evului Mediu, deoarece în primul caz se impune existența unui *imaam* (lider religios și politic), spre deosebire de situația statelor europene, care au avut la bază „dreptul divin”, așa cum l-a aplicat biserica în Evul Mediu³⁶.

Adepții acestui curent subliniază complexitatea mesajului islamic, care nu este numai spiritual și religios, ci prescrie și orientări sociale, politice și economice, reprezentând totodată un element de unificare a arabilor într-o națiune și un stat unice. Coranul este totodată o Constituție politică, iar fondatorul acestui tip de stat a avut în vedere și aspectul politic, pe lângă cel religios, spiritual, în general³⁷.

Plecând de la această premisă, se pot studia doctrinele unor gânditori islamisti care au contribuit în mare măsură la implementarea ideologică a mai multor termeni politici: libertate, consiliu de consultanță, modalități de transfer al puterii și participare la luarea deciziilor, plecând de la condițiile și valorile societății islamice. Dintre reprezentanții acestui curent, enumerăm doar pe: Abdul Rahman Alkawakibi, Jamal Aldin Alafghani, Mohamad Abda, Mohamad Rashid Rida.

Abdul Rahman Alkawakibi aparține curentului reformiștilor³⁸, care preconizează dezvoltarea națiunii arabo-islamice prin schimbarea situației politice, sociale, economice și educaționale existente. De aceea, el a tratat toate subiectele privind situația societății, precum și cauzele degradării, numindu-le cu un singur cuvânt: „despotism”. A considerat că puterea este problema principală în societatea arabo-islamică și pentru aceasta majoritatea ideilor sale aveau la bază analiza manifestărilor despotice și tipul de guvernare autocratică, împreună cu efectele acestui fenomen asupra religiei, științei, economiei, educației și, în general, asupra dezvoltării societății.

³⁵ Mircea Eliade, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988, p. 84.

³⁶ Abdul lah Balqazi, Radwan Alsaid, *op. cit.*, p. 71-72.

³⁷ Fadil Zaky Mohamad, *Alfike Alislami Madih și Hadiraho* (Ideologia islamică, trecutul și prezentul), ediția I, Bagdad, Matbaat Wizaret Altaalim Alali, 1965, p. 238.

³⁸ Jihad Taqi Sadiq, *op. cit.*, p. 5.

Alkawakiby, considerat de unii ca reprezentant al curentului revoluționar, prin natura ideilor sale, definea politica drept „domeniul de administrare a problemelor comune prin înțelepciune”³⁹. Pe de altă parte, Alkawakiby a diferențiat politica de despotism, arătând că, de fapt, ea reprezintă opusul despotismului, care devine mai mult o practică decât o modalitate de administrare colectivă, ce reflectă impresia de practică democratică. Acest lucru este evident în explicația lui potrivit căreia despotismul este „practicat în problemele colective într-un mod dictat de dorința individuală, fără rațiune”⁴⁰.

Despotul este, în accepțiunea autorului, reprezentat de individul care, încrezător în forțele sale, se investește cu puteri discreționare, conduce fără a respecta libertatea opiniilor și drepturile comune, impunându-și numai voința sa⁴¹. Terminologic, despotismul este o formă de guvernare, și anume aceea a „guvernării absolute, care ia decizii după bunul ei plac, fără teama de a da socoteală sau a suporta vreo pedeapsă”⁴². Guvernul despotic semnifică preluarea puterii prin forță sau prin moștenire de către un tiran sau un nou conducător, care se bazează pe interese personale, orgolii și nu pe rațiune, iar puterea legislativă nu se mai poate exercita din cauza acțiunii exclusive a puterii executive⁴³. De aceea, el insistă asupra separării puterilor în stat, dar nu consideră necesară separarea totală a puterilor, ci aplicarea unei modalități flexibile, care să permită controlul fiecăreia dintre ele asupra celorlalte.

Alkawakiby sprijinea ideea separării puterii executive de cea legislativă, cu posibilitatea existenței unei legături între ele (respectând, în același timp, independența lor), fiind necesar ca acestea să se completeze una pe cealaltă, însă fără a se afecta sau intersecta reciproc, prin controlul poporului asupra lor⁴⁴. El sublinia importanța consultării constituționale, pe care o considera modalitatea alternativă principală de eliminare a despotismului. În acest context, el i-a criticat pe clericii care se lăsau folosiți de conducători, prin predicile lor îndemnând populația la menținerea situației existente.

Gânditorul adresează o chemare deschisă către lupta de eliminare a despotismului, încurajând revolta împotriva sa⁴⁵. Anumiți reprezentanți ai islamului sfidau principiile religioase dând sfaturi reprezentanților puterii să nu permită libera exprimare, participarea la dezbaterile unor probleme de interes general, și nici o critică la adresa conducătorului, pentru a nu risca diminuarea influenței sale⁴⁶.

Înlăturarea conducerii despotice, considerată de Abdul Rahman Alkawakiby drept „originea răului”, se poate realiza prin existența unei „consultanțe constituționale” (de fapt, un consiliu consultativ)⁴⁷. El constata că lumea islamică a cunoscut

³⁹ Abdul Rahman Alkawakiby, *Alamal Alkamila Lilkawakiby* (Operele complete ale lui Alkawakiby), Beirut, Markaz Dirasat Alwahda Alarabie, 1995, p. 39.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 435.

⁴¹ *Ibidem*, p. 43.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 95.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 301.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ Mohamad Jamal Altahan, „Badael Alistibdad fi Fiker Alkawakiby” (Alternativele despotismului în gândirea lui Alkawakibi), în *Almustaqb Alarabi*, nr. 157/1992, Beirut, p. 43.

evoluții (respectiv, involuții), în strânsă legătură cu gradul și natura participării în consiliul consultativ, cu efect în administrarea problemelor de interes general⁴⁸.

A. R. Alkawakiby consideră că înțelepții din „consiliul de consultanță” reprezintă o elită și pot garanta încoronarea unui conducător (având ca model îndemnul lui Dumnezeu către profetul Mohamad de a da ascultare imamilor în problemele de conducere), având rolul de mijlocitori între popor și conducător⁴⁹.

Din ideile lui Alkawakiby privind libertatea și importanța ei în reușita consolidării sistemului politic reiese faptul că „atunci când omul este liber în spusele și faptele sale, nu-l împiedică în mod nedrept nimeni, libertatea este sufletul religiei, lucrul cel mai de preț al fiecărui individ, după viața lui, iar odată cu dispariția libertății se risipesc speranțele, încetează acțiunile, iar legile se degradează”. Pentru el, libertatea consta în:

- egalitatea cetățenilor în drepturi și dreptul lor de a-și exprima eventualele nemulțumiri la adresa conducătorului;
- libertatea cuvântului, a presei și a oricăror scrieri;
- libertatea învățământului;
- libertatea cercetărilor științifice;
- libertatea practicării religiilor și crearea condițiilor securității vieții oamenilor;
- asigurarea respectării demnității cetățeanului.

În acest discurs, Abdul Rahman Alkawakiby își exprimă opiniile despre aspectele principale ale libertății, despre libertatea individuală (libertățile civile) și libertatea politică, despre egalitate, dreptate și controlul activității conducătorilor, principiul responsabilității politice etc. Toate acestea sunt considerate libertăți politice, iar obținerea securității vieții și respectarea demnității cetățeanului se referă la drepturile și libertățile omului.

În concepția sa despre politică, A. R. Alkawakiby s-a concentrat asupra formei sistemului politic existent și asupra naturii culturii politice a societății islamice din perioada sa. A subliniat necesitatea transformării acestui sistem politic într-un sistem democratic, bazat pe consultanță constituțională și libertate, echilibru între puterile executivă, legislativă și judecătorească, participarea populației la actul de guvernare, de conducere și trecerea de la cultura politică *de supunere* la cultura politică *participativă*.

Ideile lui s-au bazat pe întărirea ideologiei democratice și implementarea democrației în societatea islamică, dar păstrând traiectoria stabilită de regulile și valorile religiei islamice, în sensul înființării unui sistem politic care să garanteze drepturile poporului și să respecte legăturile autentice cu tradiția islamică.

La rândul său, Jamal Aldin Alafgani și-a elaborat ideologia în jurul intenției de a fundamenta o societate islamică sănătoasă, încheată și unită, care să aibă toate modalitățile de dezvoltare, dar care să nu intre în contradicție cu regulile islamului. El a preconizat organizarea societății conform principiului libertății și, în același timp, a studiat situația politică care domină în mai multe țări islamice, considerând necesară redactarea unei Constituții care să determine legăturile

⁴⁸ Abdul Rahman Alkawakiby, *op. cit.*, p. 309.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 295.

dintre conducător și conduși, pentru a asigura libertatea de exprimare. De asemenea, el remarca faptul ca islamul este sistemul politic care protejează libertatea și suveranitatea poporului⁵⁰. Jamal Alafgani reprezintă curentul revoluționar, bazat pe reformă și înnoire în societate și în sistemul politic existent. Îndeamnă la „stăvilirea provocării europene“, insistând asupra problemei acțiunii pe baze raționale și a studiului preliminar al luării deciziilor.

El a criticat supunerea oarbă și și-a exprimat îndoiala asupra instituțiilor religioase existente, a militat pentru reformarea și reînnoirea structurii intrinseci a islamului, pentru a-l elibera de vechile carențe și a înlătura cauzele care au dus la acestea⁵¹.

Orientarea revoluționară a lui Alafgani reiese clar din credința sa în idealurile revoluției, de aceea el se revoltă împotriva oricărui conducător care îl dezamăgește, rezistența lui ajutând la întărirea mișcărilor naționale constituționale, care au apărut la acea vreme⁵². Mesajul său a fost: „... voi, cei egipteni, ați crescut în sclavagism și ați fost educați în mijlocul despotismului. Au trecut secole peste voi, de pe vremea regilor samavolnici până în ziua de astăzi, și voi suportați răul cuceritorilor și suferiți din greu datorită atacatorilor nedrepti, iar guvernele voastre vă pun la cele mai grele încercări și la cele mai mari umilinte“⁵³.

În încercarea de înlăturare a despotismului, el insistă asupra necesității instaurării unor regimuri democratice, a înființării de consilii parlamentare, bazate pe consultare, și consideră că, dacă situația națiunii nu se schimbă, „mersul ei va fi debusolat, deoarece se supune unui singur conducător, a cărui dorință este lege, obține tot ce dorește și face numai ce vrea“⁵⁴. J. A. Alafgany atrăgea atenția asupra faptului că orice conducător trebuie să țină cont de părerile celor înțelepți în problemele de guvernare⁵⁵.

Chemarea lui Alafgany la consultări, ca modalitate de conducere, impune crearea consiliilor parlamentare pe care el le consideră un element fundamental pentru o guvernare constituțională legitimă, deoarece „voința poporului, care nu este silit și lipsit de libertatea lui, prin spuse și fapte, este lege de urmat a acestui popor, ce trebuie aplicată cu loialitate de către fiecare conducător care servește acest popor“⁵⁶. El merge mai departe în explicația privind guvernarea poporului prin viziunea sa asupra consiliilor parlamentare și declară: „forța parlamentară, pentru orice națiune, nu poate obține sensul real, numai dacă aparține aceleiași națiuni, și orice consiliu parlamentar, care este înființat la ordinul unui rege sau prinț, sau o putere străină, care îl susține pe acel conducător, fiți siguri că viața acestei forțe parlamentare false depinde de voința celui care a înființat-o“⁵⁷.

Dintre ideile sale caracteristice fac parte și acelea legate de libertate și de importanța pe care o are aceasta în clădirea unui sistem politic democratic, despre

⁵⁰ Fadil Zaky Mohamad, *op. cit.*, p. 358-359.

⁵¹ Halim Barakat, *op. cit.*, p. 591.

⁵² Jihad Taqi Sadiq, *op. cit.*, p. 254.

⁵³ Mohamad Emare, Jamal Aldin Alafgani, *Muketh alshrq we failesuf Alislam* (Jamal Aldin Alafgani, salvatorul Orientului și filosoful Islamului), ediția a II-a, Cairo, Dar Alshuruq, 1988, p. 60.

⁵⁴ Jihad Taqi Sadiq, *op. cit.* p. 250.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 251.

⁵⁶ Mohamad Emare, Jamal Aldin Alafgani, *op. cit.* p. 60.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 237.

necesitatea existenței unei relații echilibrate între conducător și conduși. El considera că libertatea nu este un dar oferit de către conducător, ci ea se obține prin puterea societății de a o solicita. „Adevărul este că, dintre unele lucruri care nu se dăruiesc, cele mai importante lucruri sunt libertatea și independența, pentru că libertatea reală nu este dăruită de regele care guvernează națiunea prin bunăvoință, la fel și independența, ci acestea două pot fi obținute de o națiune numai prin forța și voința poporului”⁵⁸.

Prin această concepție asupra libertății, Alafgany este considerat unul dintre cei mai importanți gânditori care au militat pentru ideea conform căreia voința oamenilor trebuie să aibă rolul principal în alegerea sistemului politic adecvat. Observațiile sale erau bazate pe existența climatului propice libertății, pe prioritatea interesului național⁵⁹.

În viziunea lui Alafgani, „ocupantul occidental are prejudecăți față de popoarele arabe și, în general, față de cele islamice, numindu-le leneșe, dar cu multe resurse naturale; astfel, el concepe aplicarea unui plan de excludere a oricărui cetățean care încearcă să ceară drepturi pentru națiunea sa, promovarea celor corupți și îndepărtarea celor devotați națiunii, divizarea țării și a poporului”⁶⁰.

Alafgany considera că cei care au alte valori și principii decât cele ale societății islamice reprezintă poarta de acces a forțelor străine ostile: „experiențele ne-au învățat și faptele au demonstrat că cei care admit în fiecare națiune pătrunderea vesticilor, asigură accesul dușmanilor, iar pentru respectiva națiune devin avangarda pentru armatele cuceritoare”⁶¹.

El atrăgea atenția asupra intervenției adepților orientărilor occidentale, europene (la aceștia raliindu-se și unii arabi, ce obișnuiau să imite ceea ce era legat de „sistemul occidental”), pe care îl considera generator de efecte negative, întrucât intră în contradicție cu valorile tradiționale specifice societății arabo-islamice. Mohamad Abde constată că singurul drum pentru buna evoluție a arabilor și musulmanilor nu se poate realiza decât după eliberarea societății din interior și din exterior.

În ceea ce privește luptele interne, este necesară mobilizarea împotriva despotismului, care vizează lupta pentru libertatea omului. Libertatea societății, în opinia lui Mohamad Abde, este strâns legată de elaborarea unui sistem de legi drepte, conforme însă cutumelor, modului de educație și adaptate la situația societății pentru care se elaborează⁶².

Cât privește eliberarea societății din exterior, Mohamad Abde considera că influența străină pătrunde în alte societăți și popoare împinsă de propriile interese, pentru atingerea cărora încearcă dirijarea vieții și chiar a modului de gândire a respectivelor popoare⁶³.

El se apropie de gândirea lui Alafgani conform căreia tendința Vestului de a influența societatea arabo-islamică este generată de dorința de a-și lărgi aria de

⁵⁸ *Ibidem*, p. 239.

⁵⁹ Abdul Aty Mohamad, „Alsimat Alkaumie lilitijah Alislami Altajadudi” (Trăsăturile naționaliste ale curentului islamic reformist), în *Almustaqbal Alarabi*, nr. 5/1978, Beirut, p. 38.

⁶⁰ Jihad Taqî Sadiq, *op. cit.*, p. 234.

⁶¹ Mohamed Abid Aljabri, *op. cit.*, p. 70.

⁶² Fadil Zaky Mohamad, *op. cit.*, p. 362.

⁶³ *Ibidem*, p. 362-363.

influență pentru realizarea intereselor sale, prin încercarea de schimbare a valorilor specifice, în vederea obținerii unor atitudini sociale propice instaurării și perpetuării dominației sale.

În ceea ce-l privește pe Rashid Rida, gândirea lui se axează pe reformă și menționează două condiții necesare, și anume: adevărul și curajul, fără de care nicio reformă nu se poate realiza. De altfel, el a transformat admirația față de Jamal Aldin Alfgani și Mohamad Abde într-un studiu asupra viziunii acestora referitoare la reformă.

Dacă pentru Alafgani adevărata schimbare se poate face numai pe calea politică, în sensul că reforma unei națiuni trebuie să înceapă cu statul, în opinia lui Mohamad Abde reforma trebuie să pornească de la educație și învățământ, în sensul că reforma statului se face prin reforma națiunii. La rândul său, Rashid Rida considera că reforma realizată prin politică este rapidă, pe când reforma prin învățământ este durabilă, existând, mereu, o interdependență între ele⁶⁴.

Referindu-se la practicile politice, Rashid Rida constata că acestea au la bază principiile pe care se bazează puterea, iar cele mai importante sunt preluarea conducerii de către națiune, crearea unui guvern „consultativ” și alegerea unui conducător (calif sau rege, depinde de perioadă) prin decizie națională, în urma consultării cu reprezentanții sau înțelepții poporului. În același timp, el considera că statul trebuie să apere valorile religioase și morale ale națiunii. El observa că proasta guvernare și despotismul mai multor sultani (referindu-se la perioada cotropirilor otomane) au generat slăbirea popoarelor conduse de ei, iar tirania acestor conducători a creat condițiile intervențiilor altor națiuni, din afara lumii islamice, reprezentate de cele europene, care au introdus sistemul lor colonial, guvernând conform intereselor lor⁶⁵.

Toate acestea au determinat înființarea mai multor organizații politice islamice, dezvoltarea unor mișcări a căror ideologie își manifestă influența până în prezent în societatea arabă, cum ar fi „Mișcarea Frații Musulmani”, partidele islamice din Algeria, Sudan și din alte țări arabe. La rândul lor, partidele și grupările de orientare liberală și națională se implică în problemele importante ale culturii politice arabe, militând mai ales pentru principiile pe care se bazează fiecare. Dacă însă curentul liberal se orientează cu precădere după civilizația occidentală, preconizând adoptarea principiilor sale fundamentale în toate domeniile vieții sociale, curentul național pledează pentru un stat islamic, care să izvorască din valorile societății arabe și islamice. După cum s-a observat, influența islamului, fenomen deopotrivă religios și politic, asupra societăților musulmane „este o constantă a dinamicii acestora, în istorie și în contemporaneitate. Evoluția politico-socială a multor popoare arabe, a altora din Asia Centrală și de Sud-Est, din Africa de Nord, Orientală și de Vest, a fost marcată, îndeosebi de la sfârșitul secolului trecut și până în prezent, de activitatea periodică a teoriilor politice și a mișcărilor de inspirație islamică”⁶⁶.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 381-382.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 279-379.

⁶⁶ Constantin Nica, „Doctrina politică a islamului”, în *Revista de Teorie Socială*, nr. 1/1997, p. 41.